

KÉTSÉGES POKOLRASZÁLLÁS

Hajnóczy Péter: *A halál kilovagolt Perzsiából*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979

„Titkon, úgy remélte, ő nem hal meg alkoholmérgezésben, nem örül meg, és nem lesz öngyilkos, talán ő az, aki a sors által kiszemeltetett, akinek az a küldetése, hogy éljen és írjon, és kizárólagos tulajdona: rémképei, látomásai előtt tanú legyen, hogy hűvös, kissé kopár, száraz hangon — megtartva tárgyától a három lépés távolságot — elbeszélje, leírja őket munkáiban.”

Nem csupán vallomásszerűek Hajnóczy Péter alkoholizmust tárgyul választó kisregényének fenti sorai, hanem egyben kissé árukkodók is. Nemcsak abban az értelemben, hogy nem hagynak kétséget afelől, amit a szerző és főhőse történelmi csengésű családnevének azonossága is megerősít különben, vagyis hogy önéletrajzi fogantatású művel állunk szemben, hanem olyképpen is, hogy az írói szándékra s a könyv fogantatásának körülményeire is fényt vetnek mindjárt. Arra, hogy a szerzőt, egyes szám harmadik személyben emlegetett főhőisével összhangban, könyvének megírásakor tulajdonképpen egy cél vezette: saját alkoholizmusát megírni, szenvedélyének „köszönhető” élményeit és tapasztalatait tenni meg regénytémának.

Hajnóczy Péter, úgyszólván bevallottan, olyan írói eljárásához folyamodik tehát, ami szükségszerűen téteti fel velünk a kérdést: elegendő-e regénytémának az alkoholizmus? Még ha olyannyira a személyes tapasztalatok jelentik is hozzá a nyersanyagot, még ha mindenképpen véres veríték árán megszenvedett-megszerzett élményvilág is rejlik mögötte. Egyértelműen tagadó választ persze aligha adhatnánk erre, elvégre a művészi hőfok, a megvalósulás szintje mindent igazolhat, hitelesíthet. Határozott tagadás helyett ezért inkább csak kételkedhetünk a Hajnóczy által követett eljárás célravezetőségében, azzal, hogy az alkoholizmus okainak, lelki és társadalmi hátterének megmutatása, a hozzávezető út személyiségfejlődési lépcsőfokainak nyomon követése sokkal inkább látszik sikerrel kecsegtetőnek. Számos jel azonban arra vall, hogy művének megkezdésekor maga a szerző is tisztában volt mindezzel, nem utolsósorban éppen regényének egésze, művének felépítése kérdésében.

Mindaz tehát, ami Hajnóczy művében két idősíkból, illetve három rétegben rendeződik el. A regény nyelvtani értelemben ugyan szintén múlt időben elmondott „jelen idejében” ugyanis a szerző-regényhős életének egy válságos szakaszát, úgy tetszik, e válság kulminációját ismerhetjük meg. Azokat a pillanatokat, amikor a főszereplő, bár az alkohollal való szakításra már elhatározta magát, s ennek megfelelően, orvosi felügyelet mellett, gyógyszert is szed, mégsem tud ellenállni az ital kísértésének. Otthonában iszogatva, s feleségének hazaérkezéére várva, korábbi

szerelmével, Krisztináva! kapcsolatos élményeit kezdi el, irodalmilag is hasznosítható témát remélve, lejegyezgetni. Annak a kapcsolatnak egyes mozzanatait, amely annak idején, szenvedélyének egy kezdetibb szakaszában, kétségtelenül a menekülés lehetőségét kínálta számára, ám a lány által képviselt konzolidált-megalkuvó életforma folytán nemcsak vonzotta, hanem legalább ugyanennyire taszította is. Ekképpen jelentve számára az italba való mind nagyobb méretű beletemetkezésnek nem csupán okát, hanem — a dolog természetének megfelelően — annak öngazoló magyarázatát, ürügyét is egyúttal. Amivel egyébként a lehetséges és sejtethető okok és ürügyek sora korántsem merülhet ki még, mivel a jelen idő síkján — s ez lenne voltaképpen a harmadik réteg —, ahogy a főszereplőn, végül is delirium tremensbe torkollva, a mámor mindinkább eluralkodik, egyre riasztóbb víziós képekkel, fenyegető látomásokkal is találkozhatunk. Ezek pedig, nyilvánvaló tünetjellegük mellett, elsősorban azért lesznek okokká is egyúttal, mert többnyire a világban uralkodó erőszakot és szadizmust idézik, ekképpen vallva nem csupán a regényfigura egyetemes szorongásáról, hanem ugyanennyire a bennünket körülvevő világ állapotáról. Nemcsak a „nagyvilág szörnyűsége”, a „jelenkor állapota” kap azonban ilyenformán hangot a műben, hanem, igaz, egyetlen részletben csupán, a történelem borzalmainak tragikus folytatólakossága, illetve az iszonyat pillanatainak szüntelen újratermelődése is hasonlóképpen. Ott, ahol az író-regényhős gondolatai nagynevű ősére, Hajnóczy Józsefre, a Martinovics-féle összeesküvés egyik tragikus végű hősére terelődnek. Ennek során idézi Kazinczy művéből, a Fogságom naplójából az alábbiakat:

„Hajnóczy elébe mentek a hóhérlegények, s le akarták vonni ruháját. Nem engedte, hogy hozzányúljanak. Akkor megölelé Molnárt. Leült a székre csudált nyugalomban. Csak akkor borzada meg, midőn a hóhér kettérepeszté ingét, hogy két vállain lehullhasson, s midőn ollójával nyakán az apró hajakat elmeteszé.”

Hogy utána nyomban egy másik, a kivégzés sztálini változataként ismert eljárás részletes leírását tartalmazó könyvbe lapozzon bele:

„Bitóként egyenes, négyzetes szerkezetű faoszlopot használtak. Való-mennyi oldala mellé faéket vertek, így állították függélyesre, így szilárdították meg az aknában; felül pedig átalvetették rajta a köteleet.

A halálraítélt két csuklóját bal combjához kötötték, fejére csatolták az úgynevezett *állazót*, egy szíjszerkezetet, ami letapasztotta száját és állának mozgást nem engedett, úgyhogy kiáltozása nem verhette föl a börtönudvar csöndjét. A bitó alatt számolyra állították az elítéltet, majd nyakába akasztották a hurkot. Ekkor a hóhérsegédek a bitó megett meghúzták a csigasoron áthaladó köteleet, miközben a főhóhér kirúgta áldozata lába alól a számolyt és kemény mozdulattal oldalt fordította az elítélt állát, elszakította fejét gerincszlopától és ezzel élete fonalát is. A kivégzett bal combjához kötözött két keze szabadon hagyta a szív tájé-

kát. Itt tépte fel az orvos az élettelen ember utolsó ingét, ide illesztette sztetoszkópját, majd jelentette a halál beálltát.”

Ezek a részletek egyébként akkor kapják meg a maguk telibe találóan groteszk kontrasztját, amikor ezt követőleg a főszereplő egy cipőkanálra meredve, felteszi magának a kérdést, nem lenne-e jobb cipőkanállá változni, majd pedig így elmélkedik:

„Főlemelte és meghúzta az üveget, majd üresen, csendes koppanással helyezte a parkettára. Végtére is, szötte tovább gondolatait, egy cipőkanalat nemigen vetnek börtönbe, nem verik gumibottal a veséjét, hogy valljon a barátaira, nem tagadják meg tőle — ha dohányos — a cigaretta, nem ítélik kötél általi halálra, nem kell kegyelmi kérvényt fogaimaznia, amelyet természetesen elutasítanak, és főként: nem akasztják fel. Kissé talán egyhangú, de kétségtelen hosszú életet él egy cipőkanál. Még háború esetén is viszonylagos biztonságot élvez: ágyúval kórházakat és lakóépületeket szokás lőni, cipőkanalat nem. És ha valakinek az a bizarr ötlete támadna, hogy ágyúval lőjön Brasch Izidor cipőkanálára, nem érne el a lövedék, hanem a légnyomás a szoba tulsó falához repítené; tui könnyű. Legfeljebb atom- vagy hidrogénbomba lenne képes megsemmisíteni ezt a cipőkanalat. De miért dobnának Brasch Izidor cipőkanálára hidrogénbombát? Végtére is, ha meggondoljuk, nincs rá nyomós ok.”

Sok mindent találhatunk tehát Hajnóczy kisregényében: egy félresiklott élet felvillantott mozzanatait éppúgy, mint egy meghatározott életérzés kiváltóit és megnyilvánulásait. Alapjában véve mindazt, ami a főhős alkoholizmusának indítéka illetve ürügye lehet. Anélkül azonban, hogy a regény mondanivalóját igazán ez jelentené. Mivel a könyvet letéve mégsem szabadulunk attól a benyomástól, hogy — bármilyen ügyesen, sőt helyenként nem is művésziellenül építette be művébe a szerző a fentieket, s alkalmazott érdekes fogásokat egyebütt is, pl. a „Krisztina ügy” befejezésekor, amikor is a kapcsolat kiábrándító végét, noha rég a múlté már, mégis előrevetítve mondja el, így jelezve, hogy figurája már mintegy „menetközben” tisztában van a várható fejleményekkel — mindez az alkoholizmus témájának igazolására szolgál végeredményben. Ugyanolyan belső logikával, ahogyan az alkoholista az élet különböző nehézségeire és megpróbáltatásaira hivatkozva igyekszik szenvedélyét igazolni önmaga és mások előtt, akkor is egy méntségkereső lelki mechanizmust működtetve, ha csakugyan léteznek ilyen nehézségek és megpróbáltatások, amelyeknek meglétét egyébként a szerző esetében sem áll szándékunkban kétségbe vonni. Mindössze azért érezzük Hajnóczy művének képletét ilyen szempontból kissé átlátszónak (s éreznénk ilyennek nyilván a bevezetőben idézett sorok nélkül is), mert a regényben kifejezett életérzés valahogy túl általános, lényegében azonos korunk értelmisége egy jelentős részének jól ismert kiábrándultságával és elidegenültség-érzetével. Anélkül, hogy meglennének benne azok az egyéni vonások, a személyes átéltségnek azok a jegyei, amelyek a szó művészi értelmében ráüt-

hetnék a hitelesség pecsétjét. Ez ugyanis, műről lévén szó, mindenképpen fontosabb annál, hogy maga a mű végül is megélt anyagból született-e, vagy csupán írói fantázia, pontosabban képzeletbeli belehelyezkedés segítségével. Alapjában véve pedig ugyanez vonatkozik magára az ilyenformán „fő témává” előlépett alkoholizmusra is, melynek tünetei, a már említett riasztó látomások és a kísértő szenvedéllyel folytatott küzdelem mozzanatai, színességük és helyenkénti szuggesztivitásuk ellenére sem különböznek lényegesen mindattól, amit erről tudunk — akár a hasonló tárgyú szépirodalmi alkotásokból, akár az idevágó szakirodalomból. Ezért támad Hajnóczy könyvét olvasva olyan benyomásunk, hogy az író, művének megírásához „pokolra szállt” ugyan, ám onnan végeredményben mégsem sikerült újat hoznia. Lényegében nem mást, csak amit vártunk.

Hajnóczy regénye végül is ezért nem több érdekesen, ügyesen megírt kis könyvnél. Ugyanezért tetszik úgy, jobb, jelentősebb mű születetett volna, ha a szerzőnek az általa választott formula fordítottjának alkalmazására nyílik lehetősége. Ha történetesen olyan mondanivaló birtokában kezdeti művét megírni, aminek elmondásához az alkoholizmus ürügy lehet mindössze. Jögcím a másról, többről való szóláshoz.

VARGA Zoltán

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

CSOPORTOK ÉS TÖREKVÉSEK

ÚJ MŰVÉSZETI GYAKORLAT JUGOSZLÁVIÁBAN 1969 ÉS 1978 KÖZÖTT¹

A hatvanas évek második felében a Jugoszlávia nagyobb művészeti központjaiban ténykedő hivatalos avantgarde jórészt még mindig a történeti élcsapat vívmányainak kenyerén él: Belgrádban a szürrealizmusból kinőtt Medijala, Zágrábban a konstruktivista hagyományt ápoló EXAT—51 valamint a Nove tendencije, Ljubljanában pedig az expreszszionizmusból eredő lírai absztrakció. Bármily haladást is jelentettek ezek a törekvések, a jugoszláv művészet összképéhez vagy akár a szocialista országok nagy részének művészeti eredményeihez viszonyítva, lényegében egy polgári vonásoktól sem mentes történeti utat tapostak tovább, eszméik tehát nem a régivel való szakítás jegyében, hanem a ko-

¹ A zágrábi Modern Művészetek Képtárában a múlt év végén megrendezett nagyszabású viszszelektívó tárlat alkalmából gazdagon illusztrált, bio- és bibliográfiai adatokkal ellátott könyvet rendeztek sajtó alá. Az új művészeti gyakorlat történetét a mozgalmat mindvégig kísérő művészettörténetesek, kritikusok és alkotók — Ješa Denegri, Davor Matičević, Marijan Susovski, Nena Baljković, Szombathy Bálint, Mirko Radojčić és Jasna Tijardović — elemző szövegeit világitják meg. Megemlíthető, hogy hazánkban ez ideig egyetlen már megszűnt vagy még létező művészeti irányzatot vagy mozgalmat sem dolgoztak fel hasonló alapossgalgal és körültekintéssel.